

شکاف بین نیازها و انت

مروری بر یافته‌های پژوهشی در مورد نیازهای دانش‌آموزان دوره اول متوسطه

فریبرز بیات

آموزش مهارت‌های حل مسئله (۱۸۸)، معرفی روش‌های شادبودن و نشاط (۱۷۸)، و معرفی علوم کاربردی و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای (۱۷۶).

همچنین بر مبنای یافته‌ها، نیازهای کم‌اهمیت‌تر به نظر آن‌ها به ترتیب فراوانی از این قرارند: آموزش روش تحقیق و مطالعه (۱۲۳)، آموزش کارگروهی و تصمیم‌گیری جمعی (۱۰۲)، آموزش مهارت‌های ارتباطی و روابط اجتماعی (۱۰۱)، و آموزش چگونگی تقویت روحیه و حفظ محیط زیست (۱۰۱).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود ترجیح و تأکید دانش‌آموزان بر آموزش مسائل ادبی و هنری، مانند معرفی سینما و موسیقی (اولویت اول)، معرفی داستان و رمان‌های معروف (اولویت چهارم) و آموزش و معرفی هنر داستان‌نویسی و شعر (اولویت هفتم) است. بسیاری از دانش‌آموزان به هنر و ادبیات که تجلی قوه تخیل خلاقه است و نوجوانی از جمله مساعدترین دوران برای رشد و شکوفایی چنین قوه‌ای است، احساس نیاز می‌کنند. از سوی دیگر یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند در اسناد بالادستی (شامل سند تحول بنیادین، برنامه درسی ملی و اهداف دوره‌های تحصیلی، اسناد مرتبط با مجلات رشد و پژوهش‌های مرتبط با مجلات رشد) در ۴۴۵ مورد به نیازهای دانش‌آموزان دوره اول متوسطه اشاره شده است.

بنا بر این یافته‌ها، در اسناد بالادستی نیازهای دینی و اخلاقی (۱۴۵ مورد) از بالاترین فراوانی برخوردار است. سایر نیازها برای دانش‌آموزان دوره اول متوسطه در این اسناد به ترتیب عبارت‌اند از:

۱. مباحث اجتماعی و سیاسی (۱۲۸ مورد)؛
۲. آموزش دانش، علم و موضوع‌های درسی (۵۸ مورد)؛
۳. آموزش مهارت‌های زندگی (۴۸ مورد)؛
۴. موضوع‌ها و مباحث روحی و روانی (۲۴ مورد)؛
۵. مباحث تندرستی، سلامتی و ایمنی یا به تعبیر دیگر نیازهای کاراندام‌شناختی (فیزیولوژیک) (۲۱ مورد)؛
۶. آموزش مهارت‌های اقتصادی، مالی، شغلی و کارآفرینی (۱۱ مورد)؛
۷. موضوع‌های ادبی-هنری (۲ مورد)؛
۸. موضوع‌های تفریحی و سرگرمی (۲ مورد).

تأکید اسناد بالادستی بر تربیت دینی و اخلاقی، به‌عنوان مهم‌ترین نیاز دانش‌آموزان، نشان می‌دهد آموزش‌های دینی و اخلاقی دانش‌آموزان برای این اسناد از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند. پرورش سیاسی نیز همپا و در کنار تربیت دینی در اسناد یاد شده و مورد تأکید و توجه قرار گرفته و اولویت اصلی

نیازسنجی از گام‌های مهم و پیش‌نیاز تنظیم برنامه‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. مهم‌ترین هدف مطالعات نیازسنجی، فراهم‌آوردن اطلاعات برای برنامه‌ریزان است. بر همین اساس یکی از مهم‌ترین منابع برنامه‌ریزی درسی در نظام آموزشی تعیین نیازهای آموزشی دانش‌آموزان است.

بنا بر اسناد بالادستی آموزش و پرورش، تولید محتوای متناسب با نیازهای واقعی و ویژگی‌های دانش‌آموزان، ضمن توسعه عدالت آموزشی و ایجاد فرصت‌های برابر دسترسی به منابع خواندنی برای دانش‌آموزان، تأثیر مثبتی بر بهره‌وری کل نظام آموزشی دارد (بندهای ۶-۱۲، ۳-۴ و ۸-۱۲ سند برنامه درسی ملی، بند ۱-۱۶ سند تحول آموزش و پرورش).

با چنین درک و دریافتی از ضرورت و اهمیت نیازسنجی از دانش‌آموزان و نیز با توجه به نقص‌ها و کاستی‌های برنامه‌های آموزشی و درسی از نظر انطباق با نیازها و علاقه‌های دانش‌آموزان، «دفتر انتشارات و فناوری آموزشی» طی پژوهشی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰، سنجش نیازهای فرهنگی و آموزشی دانش‌آموزان را در یک نمونه ۷۰۸ نفری از نوجوانان دختر و پسر دوره اول متوسطه شهر تهران، در دستور کار خود قرار داد.

پژوهش مزبور ترکیبی از نوع اکتشافی است که در آن ابتدا از روش کیفی (بررسی اسنادی) و سپس روش کمی (پیمایش اجتماعی با بهره‌گیری از پرسش‌نامه نیمه‌ساختاریافته در فضای مجازی) استفاده شده است. در بخش کیفی، به منظور تعیین نیازهای تجویزی، بررسی اسنادی (سند تحول بنیادین، برنامه درسی ملی و هدف‌های دوره‌های تحصیلی رسمی و عمومی) انجام شده است. بر اساس نتایج حاصل از بررسی اسنادی، چارچوب مفاهیم و متغیرهای پرسش‌نامه مشخص و بر مبنای آن به نیازسنجی از دانش‌آموزان دوره اول متوسطه اقدام شد. سپس و در مرحله بعد، این نیازهای ترجیحی و اظهارشده از دانش‌آموزان، با نیازهای تجویزی و هنجاری مطرح‌شده در اسناد بالادستی برای این گروه، مقایسه شد. یافته‌ها نشان می‌دهند، ۱۰ نیاز و مطالبه دانش‌آموزان دوره اول متوسطه به ترتیب فراوانی به‌قرار زیرند:

معرفی سینما و موسیقی (۲۹۳)، روش شناخت و تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی (۲۶۶)، معرفی رشته‌های تحصیلی و آزمون سراسری (۲۴۲)، معرفی داستان و رمان‌های معروف (۲۳۴)، مطالب درسی و فرادرس (۲۱۶)، آموزش مواجهه با آسیب‌های اجتماعی (۲۰۷)، آموزش هنر داستان‌نویسی (۱۹۱)،

نظرات از دانش‌آموزان

علمی و آموزشی، تفریح و سرگرمی، و آموزش‌های شغلی و حرفه‌ای را انتظار دارند.

یافته‌های این پژوهش نشان دادند، بین نیازهای ترجیحی دانش‌آموزان و اولویت‌های تجویزی اسناد بالادستی در مورد اولویت نیازهای دینی و اخلاقی، و تفریح و سرگرمی، واگرایی و شکاف وجود دارد.

شکاف بین نیازهای ترجیحی دانش‌آموزان و انتظارات اسناد بالادستی از یک سو تحقق هدف‌ها و برنامه‌های قصدشده آموزش و پرورش را در زمینه تربیت دینی و سیاسی ناکام می‌گذارد و از سوی دیگر، با دامن‌زدن به نوعی بیگانگی و نداشتن احساس نیاز به آموزش‌های رسمی، از دانش‌آموزان سوزدهایی مقاوم در برابر آموزش‌های رسمی مدرسه‌ای می‌سازد. در چنین شرایطی آموزش‌های غیررسمی محیط اجتماعی، گروه‌های دوستی و همسالان، و نیز آموزش‌های رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی نقشی به‌مراتب بیشتر و مهم‌تر در تأمین نیازهای دانش‌آموزان و جامعه‌پذیری و شکل‌دهی به هویت آن‌ها ایفا خواهند کرد.

در یک جمع‌بندی می‌توان ادعان داشت، با توجه به تفاوت‌ها و تمایزات اولویت و مراتب نیازهای ترجیحی دانش‌آموزان با نیازهای تجویزی اسناد بالادستی، پیدا کردن نقطه اشتراک و بهینه‌کاری بس دشوار است. یک گروه بر آموزش دانش و مهارت‌های زندگی و شغلی تأکید می‌کند و گروه دیگر بر آموزش ارزش‌های دینی و سیاسی. یک گروه بر نیازهای واقعی و «هست‌ها» پای می‌فشارد و گروه دیگر بر نیازهای ارزشی و «بایدها». یک گروه نیاز را بر مبنای «وضع موجود» تبیین می‌کند و مورد تأکید قرار می‌دهد و گروه دیگر با شاخص‌های وضع آرمانی و «مطلوب» به تدوین و تعیین نیازهای دانش‌آموزان می‌پردازد.

باید میان این دو نوع نیازشناسی نوعی تعادل و توازن برقرار کرد و ضمن توجه به علاقه‌ها و خواست‌های دانش‌آموزان، به‌عنوان ذی‌نفعان و گروه هدف اصلی، به ارزش‌ها و آرمان‌ها نیز به‌عنوان خطوط راهنمایی که باید دانش‌آموزان را به آن سمت هدایت کرد، توجه داشت. از سوی دیگر، نیازشناسی باید واقعی، شاهدمحور و در میدان عملی زندگی اجتماعی کارا و اثربخش باشد. از این‌رو باید به مقتضیات زمان، مکان، مخاطب و گروه هدف اصلی عنایت لازم را داشته باشد.

منابع

۱. شاه‌محمدی. نیره (۱۴۰۱). سنجش نیازهای فرهنگی و آموزشی دانش‌آموزان دوره اول و دوم متوسطه دفتر انتشارات و فناوری آموزشی.
۲. شاه‌محمدی. نیره، بیات، فریریز، دهقانی مزیک، مهدی (۱۴۰۲). شکاف بین نیازهای تجویزی و ترجیحی دانش‌آموزان متوسطه اول، فصلنامه مطالعات ملی، دوره ۲۴۰، شماره ۹۶، صفحات ۷۱ - ۵۱.

برای اسناد بالادستی است. زیرا حمایت و پشتیبانی از نظام سیاسی و دینی و پایبندی به هویت و منافع ملی، احساس تعلق و تعهد سرزمینی و وطن‌دوستی را تحکیم و تقویت می‌کند. در منظر اسناد بالادستی، از رهگذر تربیت سیاسی و دینی، احساس تعهد و مسئولیت نسبت به حکومت و نظام سیاسی تأمین می‌شود.

با عنایت به یافته‌ها، همان‌طور که ملاحظه می‌شود، اسناد بالادستی آموزش و پرورش، نیازهای دینی - اخلاقی را در اولویت اول قرار داده‌اند و حتی نسبت به نیازهای علمی و آموزشی، به‌عنوان وظیفه اصلی و مورد انتظار از آموزش و پرورش مقدم دانسته‌اند. این در حالی است که دانش‌آموزان کمتر به مسائل و موضوع‌های دینی و اخلاقی اعلام نیاز کرده‌اند که احتمالاً می‌تواند به دلیل تأمین یا اشباع آن‌ها از چنین نیازهایی باشد. در مقابل برای دانش‌آموزان نیازهای ادبی و هنری اولویت دارند. این در حالی است که نیازهای ادبی و هنری برای اسناد در اولویت هشتم و نزدیک به قعر جدول قرار دارد. نیازهای سیاسی و اجتماعی، علمی - آموزشی و نیز مهارت‌های زندگی، هم از منظر اسناد و هم از نظر دانش‌آموزان، به ترتیب جایگاه مشابه دوم، سوم و چهارم را از نظر اولویت دارند.

تفریح و سرگرمی در اسناد بالادستی کمتر مورد توجه قرار گرفته و از اهمیت کمتری برخوردار است و آخرین جایگاه را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که برای دانش‌آموزان تفریح و سرگرمی در اولویت پنجم و بعد از مهارت‌های زندگی قرار دارد. علاوه بر این دانش‌آموزان تمایل دارند حتی مطالب علمی و آموزشی هم در قالب تفریح و سرگرمی ارائه شوند.

نیازهای اقتصادی و شغلی و حرفه‌ای برای دانش‌آموزان در جایگاه ششم قرار دارد. این در حالی است که در اسناد بالادستی این قبیل نیازها در یک رتبه پایین‌تر در جایگاه هفتم قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر، نیازهای روحی و روانی برای دانش‌آموزان در اولویت آخر و هشتم قرار دارند، اما اسناد بالادستی برخلاف دانش‌آموزان نیازهای روحی و روانی را در اولویت پنجم و بالا قرار داده‌اند. نیازهای سلامت و تندرستی در اسناد بالادستی اولویت ششم را دارد، اما دانش‌آموزان به چنین موضوع‌هایی احساس نیاز نکرده‌اند.

به‌طور کلی برای اسناد بالادستی، آموزش‌های دینی و اخلاقی، و سیاسی و اجتماعی مقدم بر آموزش علم و دانش و آموزش مهارت‌های اجتماعی، روحی، روانی و حتی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است. به تعبیر دیگر، هدف اسناد بالادستی ترویج و اشاعه نوعی جامعه‌پذیری سیاسی و دینی است. این در حالی است که دانش‌آموزان تأمین نیازهای فرهنگی، ادبی و هنری،